

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ СФЕРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ

ДУБІНІНА М. В.

кандидат економічних наук

Миколаїв

Ринкові реформи, що проводилися на початку 90-х років ХХ століття спиралися на ліберальні ідеї та установки неокласичної економічної теорії, перш за все, рекомендації монетаризму. Дефолт 1998 р. і криза 2008 – 2009 рр. показали їх суперечливість. Ідеологія монетаризму, ринковий фундаменталізм у даний час піддаються обґрунтованій критиці з боку інституціоналізму і неомарксизма.

Інституціоналізм проголошує різноманіття явищ соціально-економічного життя, що не зводиться до ринкових відносин виробників і споживачів. Життя людей регулюється не тільки ринковими важелями користі і вигоди, а й різноманіттям економічних, політичних, соціальних і моральних інститутів. Юридичні закони, програми політичних партій, діяльність союзів під-

приємців і профспілок, мораль і ділова етика, держава також впливають на вибір мети, сенсу і спрямованості соціально-економічного життя.

Для обґрунтування проектів і програм соціально-економічної модернізації вітчизняної економіки необхідно використовувати принципи, методи і вихідні положення інституціональної економічної теорії. Це обумовлено такими причинами:

1) теоретична зрілість інституціоналізму дозволяє йому успішно конкурувати з неокласичною школою в економіці;

2) для сучасної економіки України з істотною трансформацією всіх економічних, політичних і соціальних інститутів аналіз, діагностика та рекомендації інституціоналізму більш адекватно відображають можливість та межі перетворень;

3) інституціоналізм прагне аналізувати і знаходити рішення актуальних проблем модернізації, подолання соціальної нерівності, бідності, безробіття, соціально-економічної відсталості, злочинності тощо;

4) специфічні природно-географічні, історичні та духовні стартові умови безперервних реформ в Україні вимагають не сліпого запозичення закордонного досвіду, а врахування своєрідних умов, форм, послідовності етапів необхідних модернізаційних процесів.

Однією з головних складових соціально-економічної системи країни є соціальний комплекс у цілому і сільських територій, зокрема. Тим не менше, і в наукових публікаціях, і в нормативних правових актах, і у виступах керівництва країни постійно підкреслюється невідповідність між вимогами сучасного періоду розвитку сільського господарства і можливостями його соціальної сфери. Найскладніші проблеми розвитку соціального комплексу, що стосуються життєвих інтересів мільйонів громадян, виявляються практично у всіх його галузях. Зазначені проблеми розвиваються на тлі демографічної кризи, коли в порівнянні з 1991 р. чисельність населення України зменшилася на 6,1 млн осіб, у тому числі сільського на 2,5 млн осіб. У зв'язку з цим виникає цілий пласт наукових і практичних проблем, що об'єднуються однією парадигмою: Україна повинна домогтися, щоб при тих відносно обмежених ресурсах, які вона може виділити на розвиток соціальної сфери сільських територій, був отриманий як можна більший результат в плані підвищення якості життя населення.

Значний вклад у вивчення соціально-інституціональної сфери сільських територій внесли Гончаренко І. В., Гудзинський О. Д., Ключник А. В., Саблук П. Т. та інші. Вони зробили значний внесок у теоретичне обґрунтування і практичне вирішення проблем соціального розвитку сільських територій. Але з точки зору врахування регіональних особливостей соціального розвитку тут залишається ще широке поле для дослідження.

Мета цієї статті – сконцентрувати увагу на тих трансформаціях, що мали місце та відбуваються у соціально-інституціональній сфері сільських територій Миколаївської області.

Найсильніша економічна криза в пострадянських державах, що супроводжувалася різким падінням доходів і рівня життя населення, призвела до того, що неекономічні цінності, такі як здоров'я, тривалість життя, освіта, відійшли на другий план. Ця «переоцінка цінностей» викликана необхідністю елементарного виживання, але в результаті Україна виявилася в стороні від базових напрямків світового розвитку, які все більше орієнтуються на гуманізацію суспільства та посилення уваги до питань соціального розвитку.

В Україні особливо відчутно спостерігається значна територіальна диференціація за основними соціальними показниками. Причому, це явище спостерігається на субрегіональному рівні всередині регіону. Особливо виразно проявляється відмінність у рівні соціальних параметрів між населенням у міській та сільській місцевості.

У цілому демографічні проблеми Миколаївської області типові для півдня України – однією з головних негативних тенденцій, характерною для багатьох регіонів, є депопуляція населення. Природне скорочення населення почалося ще в кінці 1980-х рр. і залишається дуже високим – 0,5 – 1% на рік. У порівнянні з 1991 р. чисель-

ність населення Миколаївської області до 2011 р. скоротилася більш ніж на 10%. В області стійко висока смертність (на початку 2000-х рр. – до 16,6 на 1000 населення) і дуже низька народжуваність: на початку 2000-х рр. вона скорочувалася до 7,8 на 1000 населення, а в останні роки стабілізувалася на рівні 11 на 1000 населення. Найважливішим фактором, що пояснює невисоку народжуваність, є саме вікова структура населення: занадто висока частка населення похилого віку, відбувається старіння, жінок фертильного віку стає менше. Зміна статеві-вікової структури і природний приріст – взаємозалежні явища; виходить «замкнене коло» – чим старше населення, тим нижче народжуваність, а низька народжуваність, у свою чергу, не сприяє омолодженню населення в цілому. Статеві-вікова структура населення Миколаївської області в цілому відповідає показникам інших областей. Частка жінок (53,9%) перевищує частку чоловіків, також як і у всіх регіонах країни, але, на відміну від більшості областей, це співвідношення майже не змінюється, що особливо відчутно у сільській місцевості.

Тенденції зміни розподілу населення за віковими групами в цілому відповідають загальнодержавним: частка населення в працездатному віці знаходиться приблизно на рівні інших областей Цей показник збільшується з середини 1990-х, що викликано переходом до відповідної групи покоління 1980-х. Частка населення старше працездатного віку коливається в одних і тих самих межах – 24 – 24,5%, що дещо менше середнього показника по країні. Частка населення молодше працездатного віку помітно знижується, що свідчить про загальне старіння населення в країні внаслідок низької народжуваності. До того ж, у сільській місцевості ця ситуація ще гірше: частка літніх наблизилася до 29%, серед сільських жінок – до 36%. Поки що значна частка працездатних – більше 60%, але в найближчі роки вона буде швидко скорочуватися, як і в більшості регіонів країни. Це пов'язано з нечисленністю молоді, що входить в працездатний вік, і виходом на пенсію великого за чисельністю покоління повоєнних років народження. Інший важливий демографічний показник, що характеризує рівень і якість життя населення, – очікувана тривалість життя. За цим показником Миколаївська область має дуже низькі значення, особливо низьке довголіття сільських чоловіків – 54 роки (у містах – 57,4 рока). Розрив в очікуваній тривалості життя чоловіків і жінок досягає 15 років.

Ринок праці Миколаївської області до 2008 р. був достатньо благополучним: рівень безробіття з 2005 р. стабільно нижче 10%. Однак у 2008 – 2009 рр. у зв'язку з економічною кризою ситуація в області різко змінилася. Серед інших проблем обласного ринку праці, у цілому досить стабільного до кризи 2008 р., можна виділити уповільнене зрушення зайнятості в бік сектора ринкових послуг, а в найближчій перспективі – наростання дефіциту робочої сили, пов'язане з виходом на ринок праці нечисленного покоління народжених у 1990-ті роки.

Миколаївська область протягом тривалого періоду мала стабільну ситуацію по дохідних показниках: за розміром номінальної заробітної плати і середньодушо-

вим грошовим доходам населення, але це більше стосується міського населення.

Рівень освіти всього населення області та зайнятих у її економіці нижче показника в середньому по країні через вікову структуру. Переважно зайняті мають середню професійну освіту (35,4% зайнятих в економіці), що пояснюється індустріальним розвитком області протягом тривалого часу. Індустріальний профіль економіки впливає на сучасні тенденції освіти.

Дослідження соціальної інфраструктури сільських територій свідчить про вкрай негативні тенденції. Ринкові процеси та глибокі трансформаційні зміни, що відбувалися в країні упродовж останнього десятиліття, обумовили стійку тенденцію до скорочення об'єктів соціальної сфери. Особливості соціального розвитку сільських територій Миколаївської області відповідають загальнодержавним тенденціям, зокрема: скорочення мережі об'єктів соціальної сфери, погіршення їх якісних характеристик (матеріально-технічний стан, збільшення частки ветхих і аварійних споруд тощо), відтік кадрів, їх незадовільна якість. Доступність, ефективність та якість послуг, що надаються соціальною сферою, значною мірою залежать від рівня її фінансового забезпечення. Проте в нинішніх умовах головною проблемою функціонування досліджуваної сфери, що обумовлює її деградацію та руйнування, є систематичне недофінансування.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи огляд, зазначимо, що Миколаївська область — один із регіонів країни з відносно стійкою індустріальною економікою, що забезпечує зайнятість, відносно високі доходи і стабільний соціальний розвиток міського населення. Виділено соціальні проблеми сільських територій регіону:

- ✦ сильне старіння і депопуляція населення, вимирання сільської периферії;
- ✦ близькі перспективи дефіциту трудових ресурсів в області (внаслідок старіння населення і вступу в працездатний вік нечисленного покоління 1990-х);
- ✦ одна з найнижчих очікувана тривалість життя чоловіків (особливо в сільській місцевості);
- ✦ слабкий розвиток адресної соціальної допомоги.

Дослідження Світового банку довели, що значна нерівність у розвитку територій уповільнює темпи економічного зростання держави. Отже, управління територіальної диференціацією як на регіональному, так і на субрегіональному рівнях, спрямоване на її поступове скорочення і зближення позицій розвитку міста та сільських територій, повинно створити більш сприятливі умови для розвитку регіональної економіки, а також оптимізації соціально-економічних перетворень, формування на якісно вищому рівні загальнодержавного менталітету, економічного підйому країни в цілому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко І. В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики / І. В. Гончаренко : Монографія / НАН України. Інститут Регіональних досліджень. – Львів, 2009. – 370 с.

2. Гудзинський О. Д. Сільська зайнятість: стан, перспективи й напрями регулювання / О. Д. Гудзинський // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 5. – С. 11 – 18.

3. Ключник А. В. Формування та розвиток економічного потенціалу сільських територій України / А. В. Ключник : монографія. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія. 2011. – 468 с.

4. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В. Саблук П. Т. та ін.]; за ред. М. В. Присяжнюка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 2008 с.